

## ЗАКОНОДАВЧЕ ВИЗНАЧЕННЯ ТА ЗАКРІПЛЕННЯ ПОНЯТЬ «СІМ'Ї» ТА «ЇЇ ЧЛЕНІВ»

НІКОЛАЙЧУК А.І. - здобувач кафедри адміністративного права та процесу ХНУВС,  
капітан міліції

УДК [342. 95:343. 54] (477)

---

*В статье рассмотрены проблемы нормативно-правового определения правовых категорий «семья», «члены семьи». Особое внимание уделяется международным документам, которые регулируют деятельность правоохранительных органов в указанной сфере. Автором предложено пути улучшения и усовершенствования понятий семья, ее члены.*

**Ключові слова:** дитина, сім'я, члени сім'ї, захист, адміністративно-правовий захист, насильство в сім'ї, насильство в сім'ї над дитиною.

Сім'я як багатогранний осередок нашого суспільства є одним з найдавніших соціальних досягнень людства і відіграє виняткову роль у житті суспільства та його стабілізації. Як первинна група особливого роду сім'я є єдиним і незамінним виробником членів суспільства, у тому числі людини-працівника, людини-власника, людини-політика, носія культурних, духовних, національних цінностей. Через свої багатогранні внутрішні та зовнішні зв'язки та соціальні функції, сім'я чутливо реагує на всі соціальні, економічні, правові зміни, що відбуваються в її сфері впливає таким чином на суспільство [1, с. 70].

У контексті викладеної проблеми надзвичайно актуальною є законодавче визначення та закріплення понять сім'я, її члени, дитина. Загальні аспекти протидії насильству в сімейно-побутовій сфері вивчають провідні науковці О. М. Бандурка, Т. Ф. Алексєєнко, О. Б. Безпалько, Н. Ю. Максимова, К. Л. Цимбал, К. Б. Лев-

ченко та інші. Однак, існує низка проблем, які не були розв'язані та потребують подальшого більш детального дослідження.

Новизна даної статті полягає у тому, що дослідження правового закріплення термінів «сім'я», «члени сім'ї», «дитина» крізь призму вчень загальної теорії держави та права, конституційного, адміністративного й міжнародного права. Таким чином, досягнути мету вказаної статті заплановано шляхом вивчення конституційного, адміністративного та міжнародного досвіду у сфері нормативного закріплення вказаних категорій, їх практичного застосування та формулювання власних висновків.

Дослідження та вивчення будь-яких інститутів сімейного права неможливе без визначення змісту поняття «сім'я». Це поняття викликає інтерес і є об'єктом досліджень серед науковців різних галузей: філософії, демографії, соціології та ін., у тому числі серед юристів-науковців, зокрема в галузі сімейного права [2, с. 40].

У давньоруській мові під терміном «сім'я» розуміли товариство, засноване на договорі, угода. У деяких законодавчих актах XV ст. слово «сім'я» замінювалося словом «артель» (промисел). Така ознака сім'ї залишилася і пізніше [3, с. 44]. Так, у довідковій літературі зазначалося, що сім'я є результатом тривалої еволюції людських відносин. У тлумачному словнику В. Даля зазначено: «Сім'я, сімейство — це сукупність близьких родичів, які живуть разом (батьки з дітьми, одружений син або неза-

міжня донька, які живуть окремо, складають вже іншу сім'ю») [4, с. 44].

20 грудня 1989 р. ООН була прийнята Конвенція про права дитини, до якої приєдналася й Україна [5]. Мета цієї Конвенції визначена дуже чітко — турбота про дітей, які мають право на особливий захист і допомогу. У преамбулі до неї підкреслюється, що сім'я як основний ланці суспільства і природному середовищу для росту і благополуччя всіх її членів, особливо дітей, має надаватися особливий захист і сприяння, оскільки на сім'ю повністю покладається обов'язок у межах суспільства. Крім того, у Конвенції визнається, що дитині для повного і гармонійного розвитку її особистості необхідно рости в сімейному оточенні, в атмосфері щастя, любові і розуміння. Маючи сім'ю, почувати себе у ній вільною людиною, жити у повазі та любові — природне право кожного.

Поняття сім'ї вживається в соціологічному та правовому (або юридичному) значенні.

Сім'я в соціологічному значенні — це заснована на шлюбі чи кровному спорідненні невелика група людей, члени якої пов'язані спільністю побуту, взаємною моральною відповідальністю та взаємодопомогою [6, с. 50].

Сімейний кодекс України, який був прийнятий 10 січня 2002 р. та набув чинності 1 січня 2004 р., вперше зробив спробу дати нормативне (юридичне) визначення поняття «сім'я» через визначення складу сім'ї, підстав для її створення та ознак (ст. 3) [7].

У сімейному законодавстві поряд з терміном сім'я вживається термін «член сім'ї». Ці два терміни вживаються вже у положеннях Сімейного кодексу України, який також визначає цілі та принципи регулювання сімейних відносин [7].

Однак повного і чіткого правового визначення поняття члена сім'ї, так як і сім'ї, немає. Аналіз чинного законодавства (рішення Конституційного суду України від 03.06.1999 р. № 5-рп/99 — справа про офіційне тлумачення терміна «член сім'ї») дозволяє зробити висновок про те, що термін «член сім'ї» застосовується відносно осіб, які

пов'язані сімейними правами і обов'язками [8]. Це можуть бути лише особи, які проживають однією сім'єю, члени різних сімей, колишні члени сім'ї, пов'язані між собою особистими немайновими і (або) майновими правами і обов'язками, які випливають із шлюбу, споріднення, усиновлення або іншою формою влаштування дітей в сім'ю. Так, єдинокровні брати і сестри частіше за все не проживають і не виховуються в одній сім'ї, але їх кровне споріднення є однією з підстав виникнення аліментних зобов'язань, які регулюються ст. 22 Сімейного кодексу України (обов'язок по утриманню інших членів сім'ї та родичів) [7].

Відповідно до чинного сімейного законодавства, особисті немайнові і майнові права та обов'язки можуть існувати між такими членами сім'ї: подружжям, колишнім подружжям, батьками і дітьми, усиновлювачами та усиновленими, рідними братами і сестрами, дідом (бабою) і внуками, мачухою, вітчимом і пасинком, падчерицею.

У юридичній літературі з питань про необхідність єдиного визначення терміну «сім'я» є дві протилежні позиції. Одні підтримують першу позицію, за якої вважають за необхідність дати законодавче визначення сім'ї. Однак, зважаючи на те, що різні галузі регулюють різні за змістом відносини за участю членів сім'ї, виникають труднощі у виробленні універсального поняття сім'ї, яке використовуватиметься і буде властивим для кожної галузі права. На їхню думку, необхідно виробити і закріпити в законі визначення сім'ї для кожної правової галузі, суб'єктами якої є члени сім'ї [2; 3; 9, С. 126-136].

Інші дотримуються протилежної точки зору, згідно з якою не варто на законодавчому рівні давати визначення сім'ї. Обґрунтовується це тим, що критерії, які характеризують сім'ю, є дуже багатограничними і різноманітними, так само як і умови існування сімей. До того ж, прихильники цієї точки зору вважають, що сім'я не є суб'єктом права. Суб'єктами є окремі члени сім'ї, більше того, сім'я — це явище не правове, а соціологічне [1, с. 64-72].

Однак погодитися з цим навряд чи можливо. Посилання на соціальний характер

### АНОТАЦІЯ

У статті розглянута проблема нормативно-правового визначення правових категорій «сім'я», «члени сім'ї». Особливу увагу приділено міжнародним документам, які регламентують діяльність правоохоронних органів у вказаній сфері. Автором запропоновано шляхи покращення та удосконалення законодавчого визначення та закріплення понять сім'ї, її членів.

сім'ї є правильним, однак це не заперечує можливості її правового визначення. Потрапивши у сферу правового регулювання, сім'я стає соціально-правовим явищем, що дає можливість включити в її визначення як соціальні, так і правові ознаки.

Отже, як підсумок можна вказати, що пильна увага до питань щодо сутності та значення сім'ї обумовлюється важливістю її соціальних функцій. Відповідно до ст. 51 Конституції України [10] та ст. 5 Сімейного кодексу України [7], сім'я перебуває під захистом держави. Саме тому останнім часом у нашій державі спостерігається певні позитивні зрушення у сфері правової охорони сім'ї. Така система захисту включає в себе цілеспрямований комплекс різнобічних дій держави економічного, правового та соціального порядку, які зводяться до створення умов, необхідних для формування і нормального, стабільного існування сім'ї, охорони її від негативних явищ і процесів. Для цього прийнято цілу низку законодавчих актів, які покликані захистити особисті, майнові (у т.ч. житлові), трудові та інші права членів сім'ї. Зрозуміло, що прийняття закону ще не означає, що він неухильно виконується. Разом із тим це вже свідчить, що такий важливий для життєдіяльності будь-якого суспільства осередок, як сім'я, перебуває в полі зору відповідних державних інституцій.

### Література

1. Черненко В. Адміністративно-правові заходи держави щодо протидії торгівлі жінками / В. Черненко // Науковий вісник Київського. нац. ун-ту внутрішніх справ України. - 2006. -- № 6. - С. 64-72
2. Мальцев С.О. Насильственные преступления и их жертвы: гендерно-криминологичес-

### SUMMARY

The article is devoted to the problem of legislative definition of terms family members of family, child. Special attention is considered to the international documents with activity of law enforcement agencies in this sphere. The author offered particular steps of improvement of terms children «family», «members of family».

кие аспекты: юридические статьи / С. О. Мальцев // Следователь. - 2005. - №12. - С. 39-43

3. Харчук В. Генезис спеціальних міжнародних договорів у сфері протидії рабству та торгівлі людьми / В. Харчук // Юридичний журнал. - 2010. - № 10.- С. 35-41

4. Міленко В. Жінки і діти, які зазнали насильства в сім'ї: Робота психологічної та соціальної служби: завдання, форми і перспективи / В. Міленко // Психолог. (Шкільний світ). - 2010. - - № 35/36. - С. 48-51

5. Конвенція про права дитини : конвенція, міжнародний документ 20 листопада 1989 [Електронний ресурс] Режим доступу : [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995\\_021](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_021)

6. Савчук, О. Тренінг асертивності для жінок, які зазнали насильства: [асертивність-відкритості у міжособистісних стосунках] [Текст] / О. Савчук // Соціальна політика і соціальна робота. - 2000. - №. 2. - С. 48-63

7. Сімейний кодекс України : закон України від 10 січня 2002 року №2947-III [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>

8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Служби безпеки України, Державного комітету нафтової, газової та нафтопереробної промисловості України, Міністерства фінансів України щодо офіційного тлумачення положень пункту 6 статті 12 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», частин четвертої і п'ятої статті 22 Закону України «Про міліцію» та частини шостої статті 22 Закону України «Про пожежну безпеку» : Рішення Конституційного Суду України №5-рп/99 від 03червня 1999 року [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-99>

9. Ерохина Л.Д. Миф о женской покорности или этика насилия / Л. Д. Ерохина // Философские науки. -2003.-№.6. - С. 126-136

10. Конституція України : зі змінами та доповненнями: [прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради 28 черв. 1996 р.]. – Х.: Весна, 2013. – 48 с.